

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

Інститут літератури імені Т.Г.Шевченка

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО
Сергій ПЛОХІЙ • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ — головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ — заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Галина БУРЛАКА
Сергій БЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Світлана ПАНЬКОВА • Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 11

Серія

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІ ТА ХУДОЖНІ ТВОРИ

Літературно-критичні праці (1883–1931), “По світу”

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2008

УДК 94 (477)
ББК 63.3 (15 УКР)
Г91

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядник: Галина БУРЛАКА

Автори передмов: Микола ЖУЛИНСЬКИЙ, Галина БУРЛАКА

Автор коментарів: Галина БУРЛАКА

Мовна редакція текстів М.Грушевського
та пояснення слів: Галина БУРЛАКА

Переклад висловів іншомовного походження: Мирослав ТРОФИМУК

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-568-7 (т. 11)

- © Інститут української археології та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, Інститут літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України, 2008
- © Жулинський М., Бурлака Г., передмови, 2008
- © Бурлака Г., коментарі, 2008
- © Видавництво "Світ", дизайн та художнє оформлення, 2008

РОЗДІЛ I

СТАТТІ, ВИСТУПИ, ПЕРЕДМОВИ, ЗАМІТКИ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО [ДО КНИЖКИ: ОПОВІДАННЯ МАРКА ВОВЧКА:

Видані по смерті письменниці з варіантами її рукописей. —
Київ—Львів, 1913]

Книжка ся виходить з значним опізненням, тому що початковий план її стрівся з непереборними перешкодами, і приходиться її нам випустити зовсім не в такім виді, як думалося.

Коли в 1907 р., по смерті Марії Олександрівни Вілінської-Маркович, по другому мужу Лобач-Жученко, відкрилася її літературна спадщина*, і також покійний тепер Василь Миколайович Доманицький почав студіювати сю спадщину*, Українська видавнича спілка, за посередництвом Василя Миколайовича купивши право видання посмертних творів Марка Вовчка, задумала при участі Василя Миколайовича випустити критичне, наукове видання сих творів*, яке б могло послужити твердою підставою для всяких дослідів над творчістю сеї вічнопам'ятної в історії української культури письменниці. Проф. М.С.Грушевський перевів в сій справі кореспонденцію з В.М.Доманицьким*, що жив тоді в Закопанім*, і в результаті рішено було, випускаючи збірку посмертних оповідань Марка Вовчка, що друкувалися в “Літ[ературно]-наук[овім] вістнику” в 1908 р., задержати склад (набір) їх, щоб перевірити текст по оригінальним рукописям покійної письменниці, бо в копіях, виладжених під доглядом В.М.Доманицького, все-таки виявилися під час друку і пізніше деякі недокладності*, а, крім того, хотілося означити також поправки і варіанти, які походили від самої письменниці. В сю збірку мали ввійти також різні дрібні фрагменти, яких право видання було продано теж редакції “Л[ітературно]-н[аукового] вістника”, але в сім журналі вони не друкувалися, з огляду на свою фрагментаричність. В.М.Доманицький взяв на себе перевірити текст по оригіналам, зібрати варіанти і попередити збірку студією про сі оповідання з їх текстуальної сторони.

Відповідно до сього плану в 1908 р. розпочалася робота над сим виданням. По друкуванні оповідань в “Л[ітературно]-н[аукового] вістнику” склад (набір) задержувано, бо син покійної Б.О.Маркович надсилав один по другім оригінали оповідань, текст перевірявся ще раз по оригіналам і частина умовленого числа примірників видруковувалася (і потім була випущена в 1909 році в серії видань Видавничої спілки* під т[итулом] “Посмертні оповідання Марка Вовчка”), а для другої частини додавалися варіанти з паперів письменниці: важніші правописні відміни оригіналу, поправки, зроблені в нім самою письменницею, там, де був брульон і чиста копія — їх різниці, а де були видання варіантів, видані за життя Марка Вовчка з інших рукописей, — там і їх варіанти, і так поволі поступало се editio major [академічне видання].

На жаль, однак, стрілося воно зараз же з цілим рядом пригод. Насамперед — не удалось дістати оригіналів для тих дрібних фрагментів: Б.О.Маркович відписав, що їх уже немає. В.М.Доманицький теж не міг вишукати їх слідів, а без перевірки з оригіналом, з самих копій було їх друкувати небезпечно; видання відкладалося в надії, що, може, сі оригінали знайдуться, але з тим, як В.М.Доманицький, що міг тут найбільше допомогти, хорував гірше, надія все маліла. Ся ж хвороба не дала змоги повести йому й роботи коло видання: він перевірів тільки одно оповідання “Пройдисвіт”, інші прийшлося перевіряти вже іншим. Пропала надія також і на вступну студію, обіцяну нам. Видрукувані аркуші ще лежали кілька літ, чекаючи якоїсь щасливої комбінації, головнo якоїсь звістки про оригінали фрагментів. Але кінець кінцем далі їх тримати вже не можна, тому випускаємо їх в тім переконанні, що все-таки і в сім виді ся книжка буде мати свою вартість для всіх дослідників творчості Марка Вовчка.

тровськ — Севськ — Есмань — Глухів — Кролевець — Батурин — Борзну — Комарівку — Ніжин — Носівку — Козелець — Омитівку — Бровари — Ланцюговий міст у Києві. 20 травня увечері прах поета прибув до Києва. Власті дозволили поставити труну в церкві Різдва Христового на Подолі, але з умовою, щоб там не влаштовували промов, а тільки відбулася церковна панахида. Тисячі людей прийшли попрощатися з Т.Шевченком. На другий день труну повантажили на пароплав “Кременчук”, який вирушив по Дніпру до Канева. 22 травня 1861 р. (за н. ст.) на Чернечій горі його перепоховали. Ця акція перетворилася в одну з перших масових національних маніфестацій.

...игравшая вместо похоронного марша — “Грыця”... — тобто мелодію української ліричної пісні-балади “Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці”, автором якої традиція вважає легендарну народну поетесу Марусю Чурай.

...проследил процессию до заставы... — заставою в Росії XVII—XVIII ст. називали загорожу і варту на межі міста на основних шляхах. При в’їзді в місто стягували належні податки, перевіряли вантажі й пасажирів.

...Иван Матвеевич служил тогда в Орле... — І.М.Лазаревський, наймолодший з братів Лазаревських, близький знайомий Т.Шевченка у 1858—1861 рр. У ці роки, навчаючись у Петербурзі, І.Лазаревський майже щодня зустрічався з поетом у свого брата Михайла; він виготовив рукописну збірку “Стихотворения Т.Шевченко”, до якої поет вніс власноручно низку виправлень і доповнень. Тепер ця збірка є авторитетним джерелом багатьох Шевченкових текстів. Після служби в Орлі І.Лазаревський служив чиновником у Польщі.

...роза, мох и листики розмарина — с гроба Шевченка... — під час перепоховання з вінків, які супроводжували процесію, люди брали по листочку і потім берегли їх як найбільшу святиню, родинну реліквію. Три таких листки дійшли до наших днів: два миртові, а один з папороті (зберігаються в Канівському музеї Т.Шевченка).

Переднє слово [до книжки: Оповідання Марка Вовчка: Видані по смерті письменниці з варіантами її рукописей. — Київ—Львів, 1913]

Цей текст без підпису вперше був опублікований як “Переднє слово” названого видання, С. I—II. Про авторство М.Грушевського свідчить його чистовий автограф цієї передмови (ЦДІАК України. — Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 242. — Арк. 108—110). До видання увійшли такі твори Марка Вовчка: “Дяк”, “Пройдисвіт”, “Лист з Парижа”, “Як Хапко солоду відрікся”, “Гайдамаки”.

Подається за першодруком.

с. 175 ...відкрилася її літературна спадщина... — після смерті Марка Вовчка (за н. ст. 10 серпня 1907 р.) її син Б.Маркович довірив В.Доманицькому розібрати, впорядкувати й оцінити привезений з Нальчика архів.

...Доманицький почав студіювати сю спадщину... — В.Доманицький з великим творчим запалом та на високому філологічному рівні працював над рукописами Марка Вовчка. Наслідком була низка першопублікацій творів письменниці

(здебільшого в ЗНТШ, 1908, Т. LXXXIV; ЛНВ, 1908, Т. 41, 44) та його новаторських статей. Зокрема: Марія Олександрівна Маркович — авторка “Народних оповідань”: на основі нових матеріалів // ЛНВ. — 1908. — Т. 41. — С. 48–75; Авторство Марка Вовчка // ЗНТШ. — 1908. — Т. LXXXIV. — С. 135–140; Марко Вовчок про Куліша // ЛНВ. — 1908. — Т. 44. — С. 50–52. В. Доманицький також підготував реферат про творчість Марка Вовчка, який від його імені був прочитаний на засіданні філологічної секції НТШ у грудні 1907 р.

...зادумала при участі Василя Миколайовича випустити критичне, наукове видання сих творів... — у цьому видавничому проєкті В. Доманицький відігравав ключову роль. Його розуміння вартості письменницького архіву, увага не лише до чистових рукописів завершених творів, але й до чернеток, фольклорних записів та ін., текстологічна культура роботи з джерелами були для свого часу винятковими. На жаль, через важку хворобу В. Доманицький не зміг завершити заплановане.

Проф. М. С. Грушевський перевів в сій справі кореспонденцію з В. М. Доманицьким... — їхнє взаємне листування майже все збереглося, опубліковане в першому (листи М. Грушевського) та третьому (листи В. Доманицького) томах серії “Епістолярні джерела грушевськознавства” (Листування Михайла Грушевського... — Т. 1. — С. 203–213; Т. 3. — С. 317–392).

...що жив тоді в Закопанім... — Закопане — польський курорт у передгір’ї Високих Татр. Санаторії переважно для хворих на різні форми туберкульозу легенів.

...бо в копіях, виладжених під доглядом В. М. Доманицького, все-таки виявилися під час друку і пізніше деякі недокладності... — ось як пояснював походження цих різночитань В. Доманицький у листі до М. Грушевського від 18 (5) лютого 1908 р.: “Що ж до того, що копії не точні, то тут ... 50% припадає на друкарню і коректора, помилок же великих (пропусків слів або що) дуже небагато. Копій з рукописами я не порівнював, а робилося так, що я держав в руках оригінал, а переписчик читав вголос, що в нього в рукописові. При швидкому читанні подекуди міг статися гріх, і уникнути цього всього можна тільки тим способом, що тепер от ми робимо: звірюванням слова в слово, буква в букву”. (Листування Михайла Грушевського... — Т. 3. — С. 376).

...випущена в 1909 році в серії видань Видавничої спілки... — у цьому випадку М. Грушевський помилився. Книжка Марка Вовчка “Посмертні оповідання” була видана 1910 р. у Києві друкарнею 1-ї Київської друкарської спілки. Обсяг — 148 с., наклад — 4000 примірників.

Світлотіні галицького життя. Лесь Мартович. “Забобон”. Повість. Львів, 1917. Накладом Видавничої спілки. Стор. 336. Ціна 6 кор.

Перша публікація: ЛНВ — 1918. — Т. 71. — Кн. 9. — С. 224–248.

Подається за першодруком.

ЗМІСТ

	с. текстів	с. ком.
<i>Микола Жулинський</i> . МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ:		
“Я ПОЧУВ СЕБЕ ЛІТЕРАТОРОМ”	V	
<i>Галина Бурлака</i> . ЩЕ ОДНА ГРАНЬ ТАЛАНТУ:		
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ — ЛІТЕРАТУРНИЙ КРИТИК ..	XIII	
Розділ I. СТАТТІ, ВИСТУПИ, ПЕРЕДМОВИ, ЗАМІТКИ	1	581
Для ювілею Івана Котляревського. <i>Desiderata</i>	3	581
Дріб’язок з російського письменства	16	585
Запомога письменникам	19	586
Останні романи Г.Сенкевича... ..	24	587
[Виступ на шевченкОВому святі 1896 р. у Львові]	45	587
Поступова Польща..... ..	51	590
До справи Шевченкових провин	79	593
“Мужики”. Оповідання Антона Чехова	80	595
Перші проби [Володимир Темницький]	82	596
Перші видання “Енеїди” Котляревського	83	596
З татарських “легенд” Д.Маміна-Сибіряка	86	597
Новини російської літератури: Л.Толстой; Чехов... ..	87	598
“Мімочка заручена”. Ескіз В.Микулич	101	603
Літературна спадщина Альфонса Доде	102	603
Наталія Кобринська	128	606
Із оповідань Гната Потапенка..... ..	147	610
Із оповідань Франсуа Коппе	149	610
[Виступ на Шевченковому святі 1902 р. у Кракові]	150	611
Густав Флобер..Літературна характеристика	155	614
Варіанти до “Богданової могили” Шевченка	161	615
Микола Некрасов	162	616
Ювілей Льва Толстого	169	618
[Передмова до видання: Сельма Лягерлеф. “Королеви Півночі”	171	619
Один з ніжинців	173	619
Передне слово [до книжки: оповідання марка вовчка..... ..	175	621
Світлотіні галицького життя. Лесь Мартович. “Забобон”	177	622
Світлотіні галицького життя. Михайло Яцків. “Танець тіней”	199	624
Українська література, її назва, розвій, періоди	213	625
Поезія Олеся	225	629
Перша редакція “Іродової мороки” Куліша	233	631
Невиконане побажання Марка Вовчка	237	632
В сімдесяти роковини смерті Шевченка на спомин його і людей, йому близьких	239	633

Розділ II. РЕЦЕНЗІЇ	241	634
Цупкий. Байки.	243	634
Н.Дашкевич. Вопрос о литературном источнике украинской оперы И.П.Котляревского “Москаль-чаривный”	244	635
Українсько-руські драми	249	636
“Жіноча бібліотека”. Видає Наталія Кобринська	257	640
“Для домашнього вогнища”. Повість Івана Франка	259	641
Осип Маковей. “Подорож до Києва”	266	642
“Мій Ізмарагд”. Поезії Івана Франка	269	642
М.Чернявський. “Донецькі сонети”	275	644
“Царівна”. Оповідання Ольги Кобилянської	277	645
“Залісся”. Повість Осипа Маковея	282	646
Іван Семанюк (Марко Черемшина). “Карби” . Новели з гуцульського життя.....	290	647
И.Стешенко. Иван Петрович Котляревский	296	648
В.Лесевич. Евгений Павлович Гребенка	301	650
Н.Петров. Один из предшественников Ив. Петр. Котляревского... ..	302	650
[“Шершень”]	303	651
Т.Шевченко. “Кобзарь”	304	652
А.И.Лотоцкий. “Демократическая литература ...”	305	653
Поезії М.П.Старицького.....	306	654
“Лис Микита”, з німецького переробив* Іван Франко.....	307	655
Твори Івана Котляревського	308	656
Твори Григорія Квітки-Основ'яненка	310	657
Розділ III. НЕКРОЛОГИ	311	658
[Промова над могилою д-ра Омеляна Огоновського]	313	658
Олександр Пипін. Некролог	314	658
Антін Чехов. † 2 (15)/VII 1904	316	659
Данило Мордовець. Некрологічна замітка	318	659
Смерть Толстого	320	660
Сумний Великдень	323	660
Пам'яті Лесі Українки	328	662
Над свіжою могилою	329	662
Розділ IV. ПО СВІТУ	331	663
ДОДАТКИ	467	692
[Щоденникові записи 1883 р. на літературні теми]... ..	469	692
Вступне слово видавництва [Передмова до видання: Гомерова “Одіссея” ...]	475	694
Перше видання “Енеїди” Котляревського	484	
По світу.	486	

КОМЕНТАРІ.....	581
ПОКАЖЧИК ІМЕН.....	700
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК.....	734
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ.....	743

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 11

Серія “Літературно-критичні та художні твори”

Літературно-критичні праці (1883–1931), “По світу”

Редактор	<i>Л.Веремієнко</i>
Художнє оформлення	<i>С.Іванов</i>
Технічний редактор	<i>І.Сімонова</i>
Коректори	<i>Б.Павлів, О.Тростянчин</i>

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. / Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 — .
Т. 11: Серія “Літературно-критичні та художні твори”:
Літературно-критичні праці (1883–1931), “По світу”. — 2008. — 784 с.
ISBN 978-966-603-223-5; 978-966-603-568-7 (т. 11)

Том 11 зібрання праць М.Грушевського у 50-ти томах відкриває серію “Літературно-критичні та художні твори”, до якої увійшли статті, виступи, передмови та рецензії М.Грушевського на літературні теми. Тексти, написані упродовж 1883–1931 рр., окреслюють читачеві позицію вченого щодо цілої низки літературних явищ і постатей кінця ХІХ—початку ХХ ст., визначають його роль у тогочасному літературному процесі. Також у томі опубліковане культурологічне есе “По світу”, в основу якого покладені враження від подорожей найвизначнішими містами Італії.

Видання розраховане для науковців та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (15 УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-568-7 (т. 11)

Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк.
Умовн. друк. арк. 63,7. Обл.-вид. арк. 60,0.
Додрук накладу 200 прим. Вид. № 4.
Зам. 290-8.

Державне підприємство “Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 2980 від 19.09.2007 р.
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
www.dsv-svit.lviv.ua; e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Друк на ВАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
75005 м. Львів, вул. Зелена, 20
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 1110 від 02.11.2002 р.